

**BİR URUM ŞAİRİ VALERY KÖR VE ONUN “HASAVET YAZMAHLARI” ADLI
ŞİİR KİTABINDAN SEÇMELER**

**AN URUM POET, VALERY KIOR AND A SELECTION FROM HIS POETRY
BOOK TITLED “HASAVET YAZMAHLARI”**

**УРУМСКИЙ ПОЭТ ВАЛЕРИЙ КЁР И ИЗБРАННЫЕ ОТРЫВКИ ИЗ ЕГО
СТИХОТВОРЕНИЯ “ХАСАВЕТ ЯЗМАХЛАРЫ”**

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

Urumlar, Rusların Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerine yönelik ürettiği politikalar neticesinde Azak Denizinin üst taraflarına göç ettirilmiş Türk dilli topluluktur. Dilleri Kırım Tatar Türkçesini bir ağzı sayılır.

Urum Türkçesiyle şiir yazar Valery Kior'un (Kör) şiirleri serbest şekildedir. Şiirlerini üç kitapta toplamıştır. Bu şiirler Urum Türkçesiyle yazılmış ilk edebi metinlerdir.

Anahtar Kelimeler: Urum, Ukrayna, Rusya, Türkçe, Şiir, Valery Kör

ABSTRACT

Urums are a Turkish speaking community, who were forced by Russians to migrate to upper regions of Azakh Sea in accordance with the policies followed to realize their aims on Ottoman State. Their language can be regarded as a dialect of Crimean Tatar Turkish.

The poems composed in Urumian Turkish by Valery Kior (Kör=Blind in Turkish) are in free verse. He compiled all his poems in three books. These poems are the first literary texts written in Urumian Turkish.

Key Words: Urums, Ukraine, Russia, Turkish, Poetry, Valery Kör

АННОТАЦИЯ

Урумы, это тюркоязычное общество, которые в результате политики Российской империи были выселены из Османской империи и заселены в надазовье. Язык Урумов считается диалектом крымскотатарского.

Стихотворения Валерия Киора (Кёр), сочинённые на урумско-турецком по характеру относятся к свободной поэзии. Они являются первыми литературными произведениями на урумско-турецком.

Ключевые слова: урумы, Украина, Россия, турецкий, стихотворение, Валерий Кёр.

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, erdoganaltinkaynak@Ardahan.edu.tr

Rusya İmparatorluğu'nun Türk ülkelerine doğru yayılma siyaseti gereği, sınır bölgeleri boşaltmak, istila etmeye hazırlandığı bölgeleri ekonomik olarak çökerterek kendine bağlamak amacıyla götüğü politikalar neticesinde, Osmanlı hakimiyetinde bulunan yerlerdeki gayri Müslimleri kendi sınırlarına çekmeye yönelik çalışmaları XVIII. Asırda Kırım ve Anadolu'daki Hıristiyan tebaanın Rusya topraklarına göçü ile sonuçlandı.

Hıristiyan muhaceretinden sonra Kırım'da 52 yerleşim yeri boşalmıştır. Bunlardan en fazla boşalan yer 36 köy ile Bahçesaray'dır (Vernara, 1889). Anadolu'nun da Trabzon, Rize, Giresun, Kars ve Erzurum gibi vilayetlerinden, Gürcistan'ın Tselka bölgesine de aynı maksatla göçler yapılmıştı ki bu göç edenlerin meslekleri Fatih dönemindeki kanunnamelerde de geçtiği gibi madenci idiler.

Urumlar, birlikte iskan edildikleri Rumeyleyler ile aynı merkezlere yerleşmezler. Esasında bu iki halk Kırım'da iken de birbirlerini pek sevmezler. Urumlar 'Bazaryan' olarak adlandırılır, Rumeyleyler ise 'Tat' olarak adlandırılırlar. Birbirlerine karşı hoş olmayan, aşağılayıcı fıkralar uydurup anlatırlar. Urumlar ayrı, Rumeyleyler ayrı yerlere yerleşirler ancak Kilise merkezi Mariupol şehri, nüfus itibarıyla de üstünlüğü elde tutan Urumlara aittir. Kırım'da iken yapıldıkları coğrafyaya ait isimleri burada da terk etmezler, çıktıkları yerleşim merkezlerinin adını kurdukları yeni merkezlere verirler. Mesela Beşev, Bagatır, Kamar, Ulaklı, Eski Kırım bunlardan bazılarıdır.

Urumların arasına, kendi ifadelerine göre 1821-1825 yılları arasında, Anadolu'nun Trabzon, Giresun, Erzurum ve Kars vilayetlerinden Gürcistan'ın Tselka bölgesine göçen ve oradan da 1981-1986 yıllarında Kırım, Donetsk ve Dniyepetrovsk'a yerleşen 2-3 bin kadar Urum da gelip katılmıştır. Bunlardan biri de Kırım Muhtar Cumhuriyeti Meclisi, Dış İlişkiler Komisyonu üyesi Malhazi Arudov'dur ki 1986 yılında Kırım'a gelen Arudov'un evinde Urum Türkçesi konuşulmaktadır. Ancak kendisini Pontiyah (Pontuslu) olarak kabul etmektedir. Cemali Sagirov'da Dniyepetrovsk'ta mermercilik işleriyle uğraşmaktadır. Her ikisi de Grekçeyi, yine kendi ifadelerine göre, sonradan, kelime bazında öğrenmişlerdi. Özellikle Cemali Sagirov'un Rusçası da çok bozuktur, çünkü, kendi ifadesine göre, onun annesi, Türkçeden başka dil bilmiyormuş (Altınkaynak, 2003, 30-33). Onlar sadece Anadolu'dan değil XVIII. Ve XX. yüzyılın İran'dan da gelmişlerdi (Panamerova, 2003,16). Önce Güney ve Kuzey Kafkasya'ya göçüp sonra Ukrayna topraklarına yerleşmişlerdir. Türkler bütün Bizanslılardan kalma Hristiyanlara dedikleri gibi bunlara da Urum veya Rum Milleti demişlerdir (TDK, 1998). Anadolu'dan göçenlerin çıkış yerleri: Beştaş, Beşköy, Tekkilise, Yedikilise, Evreni, Kümbet, Tersun, Santa, İmira, Cinis, Ölenk, Hadit, Karakum, Parmaksız gibi merkezlerdi.

Urum Türkçesi ile eser veren iki insan ile tanıştık ki bunların birisi olimpiyat şampiyonu yetiştiren Viktor Borata, diğeri de politika alanında yükselmeye çalışan Valery Kör'dür. Her ikisi de şairdir. Biz burada Valery Kior'u ve onun şiirlerinden örneklerle Urum Türkçesine ait bazı bilgileri vereceğiz.

Şairimiz Valery Kör, 8. 10. 1951 doğumlu, Mariupol'de, Preazovskiy Gasudarstvinniy Tehniçeski Üniversitesinde, öğretim görevlisi olarak çalışmakta, bu şehre bağlı Sary Kırım'da yaşamaktadır. Sary Kırım Mariupol'e çok yakındır. Evli, iki oğlu ve bir torunu vardır. Mariupol'de kurulan Yunanistan destekli Federasyonun aktif elemanlarından. Federasyonun yanlı ve tarafgir tutumlarından her Urum gibi o da rahatsızdır.

Sary Kırım'da çok geniş bir sülaleden olup, Urumların önde gelen isimlerindedir. Küçük bir siyasi macerası da olmuş, Ukrayna milli meclisi seçimlerine girmiş, ancak az bir farkla kaybetmiştir.

Kitap, içindekiler ve etiket kısmı ile yayınevının reklamı dahil 144 sayfadır. Şiirler Urum Türkçesinde olup ayrıca Rusçaya da çevrilmiştir . Valery Kör bu kitabına 42 şiir ile ‘Denizin Sölemek’, ‘Sevda Çekenin Sölemek’, ‘Yohsan Sağının Döğül’, başlıklarında iki de nesir (artistik nesir) almıştır. Kitap, Çohrah, Yalnız Sölemekler ve Sevda Aсталığı (Sonat Örukü) adlarında üç kısımdan oluşmaktadır. Şairimizin başka bir şiir kitabı ve yazıları da vardır. Kitap Ukrayna’nın Donetsk eyaletinde 1990 yılında basılmıştır.

Şiirlerinde sevgi, özellikle insan sevgisi, aşk, kardeşlik gibi temalarında meydana getiren şairimizin dinler ayırmayan bir anlayış yapısı vardır. Mitolojik unsurlara da rastlanır, hatta kahramanlarının veya imgelerinin çoğunu mitolojiden kaynaklanan şahıslar oluşturur. İlk şiirini 16 yaşında yazmış, Zavotskaya Gazetesinde ve Preazovskiy Raboçiy’de 1974’te yayınlanmıştır. Rusça Patirat i Naytı (Kaybetmek ve Bulmak) adında bir şiir kitabı daha vardır.

Urum Türkçesi’nin beş ağızı vardır. Şair bu ağızlardan, Mariupol ve Stary (eski) Kırım ağızını kullanmaktadır. Yazı dili olarak fazla işlek olmadığından bazı gramer kaideleri de farklı biçimlerde kullanılmıştır. Bu farklılığın normal karşılanması gerekir.

Dil olarak kendilerine en yakın Türkçe Kırım Tatar Türkçesidir. Urum Türkçesinde bazı kelime başlarındaki “i” sesi düşmektedir (Steydim = istiyordum), ilk sesteki “g” sesi “d” sesine (deliy = geliyor); bazen “t” sesine (titsin= gitsin) bazen de kelimenin her tarafında “k” sesi “t” sesine (beretet= bereket) dönmektedir. Bununla beraber değişmeyen sesler de vardır. “b” sesinin “m” sesine dönüştüğü de görülmektedir. (menim = benim) gibi. Bazı hallerde kelime başı “h” sesi düşmektedir (epsi= hepsi) gibi. Yazı dili henüz oluşmadığından farklı kullanımlara ve yazılımlara da rastlamaktayız. Ses düşüklükleri de oldukça fazladır.

Aşağıdaki örneklere dayalı olarak Valery’nin şiirlerinin temasını çocukluk anıları, aşk, ebeveynler, dostluk ve sevgi, savaş karşıtlığı, insana saygı olarak belirleriz. Dini terminolojinin genellikle Arapça ve Farsça kelimeler ile birlikte Türkçe kelimelerden oluştuğu görülür. Dini konular işlenmemiştir.

BALALIĞIM ÇOHRAĞI

Ne vahtı can benim,

ağrıp haltar,

Epsi bir su – salhın,

İylik steydim.

Tüşme dibik

Deliy küçük çohrah

Huru çölde.

Delen deçen içeydi.

Bir eradam,

Egrip, yüznü batraydı...

‘Avgu tatıy’, -

Denede: ‘avgu’

Olsun öle, - O su avgu tadydı, -

Verdi huvat mana

O su bungur.
Ondan sora
Men çoh çohrah gordum...
Küçük yollar,
Büyük yollar
görüyüdüm.
İylere
Men az yaman oldum,
Yamannara
Men az iy oluydum.
Sevdim isan.
Tilti iznen dezmeydim
Canma sindiriydim
Çok ağır yaban
De bir vaht
İsan comertlikne men
Hayırsızlıhnan
Etmeim yaman.
Çohrah,
Sen oşna delme bir şeyne,
Ne vahtı men,
Boldurup,
Sana delirim.
Camdan dibik,
Senin mannayına
Ateş dudahlarım,
Egliğ, dekdırım
... Tüşen gözyaş
suyun içne buzulur,
Deçen isan, içip söler :
'Tuzlu...'

MİLALİKA

O mensiz,
O sensiz...
O, alleim, gökten

Tapuştuh barabar,
Çan-dilleri yenip.
Sag olsun o biyaz gün
Men seni gördükte.
Milalikam benim
Milalikam benim.
Men sensiz,
Sevgilim,
Yaşamaa olamam-
Seni sevip,
Dünya başladım men yeni
Panyana çırayın,
Çoh stesem, unutmam,
Milalikam benim
Milalikam benim.
Görümsüz yerlere,
Uzaga men dezdım,
Çoh isan men gördüm
Bek çoh laf ettim.
Ne yazım men sensiz,
Sen uçun men yazdım,
Milalikam benim
Milalikam benim
Bu büyük dünyada – çoh isan hayırsız...
Yunahlarmız olsa,-
Men alırım dendim
Göklere hıçırırım men:
' O yunahsız!'
milalikam benim
Milalikam benim...
* * *
Men çıkarım dece
Yıldızları dinnerim...
Nas söyley isannar,
O yanay yürekler,
Tim dedi dendine :

‘Dünada çoh eterim,
Düna yolu ama, yap yaş, tes bitrenner.
O yana yürekler,
Ölenner poetlerin ,
Delmeyen askerlerin – yolları uzak.
Yavaştan hartlayıp,
Küçücük ateşleri
Hasavetli bahaylar bizim canımıza.
Ne oldu olmadı,
Deçip titsin, delmeyip.
Gök tinçih-
Huş sesleri ştliy yuvada...
Sen çiharsın çapıp
Decenin zindanda
De ağlarsın,
A hız,
Yıldızları dınneyip.

BALLARIM GÖZLERİ

Biliyim,
Ne kureş , ne acısı.
Derçek urba
Yalan stüne diyer...
Yine dibik,
Meni sanıçsız
Ballarımın
Derçek gözler.
Nasıl bilmeye
Tim dost,
Ya tim düşman?
Laf yalancı
Tamam canıma gözler.
Sonti dibik,
Haldırsın uruşmaa
Ballarımın
Derçek gözler.

Yıldırımnar

Başım stüne ursun,

Hara lafın çalgı canıma deger...

Tımar suyu

Mana olsun

Ballarımın

Derçek gözler.

* * *

Men hazarım çohrah...

İçsinner isannar

Bu dünya –

İsana beretet.

O uçun yazmaya –

Yetişmez mereteb,

Yazmasan – ta,

Tim seni anar?

Men severim hızı...

Hararır altınnar!

Sevgili olana

Gül – bahır.

A sevda çekene günnü olsun bahıt,-

Sevmesen de,

Tim seni anar?

Türküler şitilse-

Sevdanın çoğaplar.

Yaremler

Yaremleri günner.

Sağ olsunnar

Sevda çekenner!

Men hazırım çohrah –

İçsinner isannar

TÜŞ

Men gördüm bek yaramay tüşler.

Ağırmah,

Susamah,

Ayazlarnan

Ama sen beyazlı

Urbalarnan

Tüşme deldin-

Ölüymüşün- sen.

Yınanıp

Pittigne dünyası,

Men bağırıydım

Banma – mı ,

Tüşme mı- :

‘Uyansa,

mennutluh uyansan,

Pişiy sölerim sana,

Men yetşerim.

Tüştür bu,

Biz çohtan uzahlı.

Oh olsun.

Yürek sesmi annayım.

Oh olsun, - derdan mı yınanmayıp,

El - ele delemeyık

Sahlı.

Men öle

Dizlerimnan çokmem,-

Üç hat sağ ol,

Öle men tüşnüyüm.

Del tüşüme .

Ölü del, ama – del.

Unutuyum seni.

Unutuyum...

STEMEK

Direkler bahçide yaprahsız...

Ayahtaş,

Yalvarırım sana-

Men ölsem,

mezarın tenarına

Bir küçük söğütçük
Hoyarsız.
O söğüt kiçkene olduhta,
Yapraqlarını
Mana çekecek,
De olar –
Uzahtan – avlahtan –
Ballarım gözlerne
Benzecek.
Uzdardan,
Ayazdan, hormayıp,
O söğüt
Yavaştan ösecek...
Dallarınan yeri
Sipayıp,
Yaremin
Ellerne benzecek.
Çalanır o süğüt ağlayan,
Er küzde
Yapraqlar tişecek...
Hara yerin içine
Tamnaya
Anamın
Gözyaşna benzecek.
Biz yaşayılı.
Ünya halana!
Ayahtaşlar,
Unutmanız siz.
Men ölsem,
Mezarın tenarına
Bir küçük süğütçük
Hoyarsız.

* * *

Güzün son ti sığışı haltıray.
Yapraqlar tüşey
Kıçırdayılı sesnen.

Huş hanatınan gökleri
Yaray.
Ellerni çek –
Bomboş-
    Birne degmesin.
Yoh, men göz süz dögül,
Omuz hıdırıp,
Barmahlarım
    Çırayını görüymüş.
Görüyüm –
    Gözlerin senin bağırıy-
Deçen vahıt
    Deren güzde büyükmuş.
Sen deçene deçennere haldır.
De şit
    Uçan yaprahların sesleri.
Biz esleniyih,
    Ama yoh fitir,-
Şinciklikte – m biz
    Yohsam deçennerde?
Duna duruy.
    Huş göklere uruluy.
Yaprah tüşey,
    Kıçırdayıp,
    Haltırayıp
Nu ne etme, -
    Hasevetlik yahaydır-
Güzün sonti
    Sıcağısı durıy.
* * *
Sevgilimin gün dogdusna
Yalnız halsan,
    Sevdan ölür.
Çiçek
    Halır yer bogazna,
İölen şarap

Avgu görünür.
Türkü söyler
Hara celler,
Uzah yerde yarem öknür
Tşürür hade
Biyaz dal eller-
Töklen şarap
Alhan görünür
Hara bulut gökte bulunur.
Düünya seven-
Sıdırgı yaş,-
Salıh çohrah suyu
Olur
Sevgilimin göktüs gözyaş.

* * *

Tezden
Çıhtan olur hırgah...
Tiyat dibik sen almayan
Güz yaprah yahacah
Ağırmah
Mana degmez
Tek layan
Senin tyatlar
Yaprah yerne
Vahıttan sararır de...
Ölmez.
Sen anna-
Er bir şiy bu yerde,
Güzden hayır,
Deri delmez

HASEVET

Hasevet,
Hasevet...
Ne için sorsalar.
Sölemee olamam,

Agalılıh.
Huş türkü söylemez-
Agılar
Astalıhsız
İlmi bağılar,-
Bim-biyaz gün-de
Olur haranlıh,
Sag yıldız
Avçma bulunur
A mana
O görünür hara taş.
Ne etsem men-
Yaramay olur,
Etmesem - de-
Yüregim öknur
Ama yohtur
Gözümnden gözyaş.
Men yaşarım onsuz!
Pşiy olmaz!
Ölümsüz olsun onu seven...
Astalıhta,
Ölüme
Meni alamaz,
Türkülerim
İçme halamaz
... Yaşamamı onsuz,
hasavet.
hasavet...

ÇÖL

Çöle sevnip,
Yıldızlara sevnıyım.
Duna açılıh.
Tüşünmeyim men çoh:
Yalnız...
Yoh ayahtaş, duşman – da yoh,

Olar bizde
Bek çoh sesliydi
Huru çölde
Yıldız dübne yatıym...
Nahaar tüş.
De nas güzel tüşler!
Ot yalnızlıh suvnan asta bahlıym –
Tıncıhli yer.
O, beretetli yer.
Yinan,
Men aa iyi, nazik olurum,-
Yinaddım-
Çoh yalan uydurdular.
... Ah, sevgilim,
Yürek ağır doludur, -
Bunda da çoh
Hara bagran huşlar

* * *

Olaydı ses
Şamarnan:
'Tit menden!'
Titerdim men...
A o –
Sütme bagırmadı,
Elini kötermedi,
Canımı agırtmadı-
'Aybetme, - dedi, -
men titeyim senden...'

ÖLEN AYAHTAŞMA

Tüşme deliysin,
Sırtıp:
'Görüşmedik çohtan ...'
Ah, ayahtaş ,
Bir menutlık
Delse haranıhtaç

Ama-

Şincik haldı tüşler

Yası –

O yalandan!

Öle siftı biyaz har tüşen

Örtey

Hara boran

Öle

Siftı sevda gözyaş

Oluy havga yesız.

Yarem yaşar,

Tapar oynaş.

... Tutulmayan hırsız.

* * *

Aysa salamlaşayih

Yaznan,

Bom-boş suvuhlar delecek

Haltıray sarmançih

Yengil iznen,

Andi

Tepede pitecek.

Oş titnız, huşlar.

Titmece siz

Deniz yolda yaz tapmaya.

Timse sizlerden

Stemecekim

Bunda

Hışlığa halmaya?

Ah, o yalandandır yolları...

Bahsan-

Tamaşa ecele.

Ölede mana da-

Uçardım,

Ama ...

Men bilmemdir öle.

İsan yüzlerne bahınıyim,

Avgudur

O laf annayan:

Huşa dendimi

Benzetiyim,

Bunda

Hışlıga halana.

Huşlar uçacahım,

Degmeyip,

Yohsam

Takilerler bunda,-

Biliyim,

İçme, irimeyip,

Ölmez yinanmah

Sevdada!

ÖLÜLERİN GÜNÜ

Var gün öle-

Günsüz andırmay.

Huş türküler şitmesin sen.

Dilenci

Aşnan su hıdırmay

Ölülerin

Günne.

Çoh isan deliy

Ortalıhtan...

Otrup mezarının

Çetine

Ostluh

Ölüşüy duşmannıhnan

Ölülerin

Günne.

Yunah olmaz

İştıl dılinnen,-

En oş urba

Sen diy stüne,

De...

Sen ansa meni-
Dırinen
Ölülerin
Günne.
* * *
Urum harı,
Neye hasevetliysin?
Neye, benim çal saçlısım,
Söle.
Hurtoz dögül-
Vahitnen devreniysin,
İyi derçeknen
Yamannih – nalet.
Ne yamannih?
Sen onu çoh görmüştün.
Çöller yanaydı,
Çannar uruldu.
Seni bahıt
Hırmah üçün urmuştu,-
Hırılmayıp,
Sen daa iyi olun.
Yammanihıtan iyi.
Yanıh ölemı?!
Yanıhtır,-
Ballardan çoh yaşamah.
Yunah dögül-
Olar ölüp,
Ölmedı,
Hazandılar
Ananın haç-hoymah.
Ogulların
Yılan-dögüş almıştı
Ateş vahitlerin içne uçup,
Sen sağ haldın.
Sen ölümü yenmiştin.
İç dogmayan

Küçük ballar için.
Yaralanmış yere
Nafle ögül sen
Auç - auç
Hoydun salhın zare...
... Urum harı,
Neye hasevetliysin,
Neye, benim çal saçlısım,
Söle.

KAYNAKLAR

- Erdoğan Altınkaynak, Urumlar, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 201,IX, 2003, 30-33.
- İrina Panamerova, **Mariupolski Greki İstoriku – Etnografiçeskiy Abzor**, Basılmamış Doktora tezi, Mariupol 2003.
- K. A. Vernara, **Sbornik Statiçeskih Svedeniye Po Tavriçeskih Gubernih**, IX, Simferopol 1889.
- Türkçe Sözlük**, TDK C.II, Ankara 1998.
- Valery Kör, **Hasavat Yazmaları**, Donetsk, 1990.